

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
Соціально-гуманітарний факультет.
Історико-філософське відділення.
Кафедра історії України.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
для самостійної роботи здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня
освіта (Історія) з дисципліни «Джерелознавство»

Одеса – 2020

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Державного закладу «Південноукраїнський державний університет імені К. Д. Ушинського (протокол № 7 від 27 лютого 2020 р.)

Секерська О. П. Методичні рекомендації для самостійної роботи здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія) з дисципліни «Джерелознавство» // Університет Ушинського. Одеса, 2020. 61 с.

Рецензенти:

Доктор історичних наук, завідувач кафедри історії України ПНПУ імені К. Д. Ушинського А. В. Красножон.

Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України ОНУ імені І. І. Мечникова Л. В. Новікова.

Анотація

Методичні рекомендації з дисципліни «Джерелознавство» спрямовані на опанування здобувачами вищої освіти знань з основних теоретико-методологічних і методичних проблем джерелознавства. Вони містять робочу програму дисципліни, перелік тем курсу та рекомендації для їх кращого засвоєння, тематику до підготовки до семінарських занять зі списком основної літератури, тематику та рекомендації виконання індивідуального науково-дослідницького завдання, тестові перевірочні завдання, контрольні питання для підготовки до заліку, список інтернет-ресурсів та словник термінів.

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Структура програми навчальної дисципліни	5
3. Програма навчальної дисципліни	6
Модуль 1. Методологічні засади історичного джерелознавства	6
Модуль 2. Джерела з історії України	19
4. Індивідуальне навчально-дослідне завдання	27
Орієнтована структура ІНДЗ	28
Теми індивідуальних навчально-дослідних завдань	29
5. Визначення рейтингу здобувачів вищої освіти	33
6. Шкала оцінювання за всіма видами контролю	33
7. Тестові завдання до модульної перевірки	34
8. Питання для підсумкового контролю	51
9. Рекомендовані інтернет–ресурси	52
10. Словник термінів	53

ВСТУП

Курс навчальної дисципліни «Джерелознавство» спрямований на формування у здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія) системи спеціальних знань щодо формування джерельної бази історичної науки в цілому та окремих груп джерел; дозволяє поглибити історичні знання шляхом ознайомлення із комплексами писемних джерел з всесвітньої історії та історії України та їх інтерпретацією в наукових дослідженнях; допомагає зрозуміти вплив рішень із аналізу джерел для професійної діяльності в суспільному, соціальному і культурному контекстах.

Курс розрахований на 20 годин лекцій, 14 годин практичних занять, 56 годин самостійної роботи та 10 годин індивідуальних завдань на стаціонарі та 6 годин лекцій, 2 години практичних занять, 82 години самостійної роботи та 10 годин індивідуальних занять для заочної форми навчання.

Метою викладання навчальної дисципліни «Джерелознавство» є опанування здобувачами вищої освіти знань про основні теоретико-методологічні і методичні проблеми джерелознавства; класифікацію та інформаційний потенціал різних джерел, зародження, розвиток, характер та склад джерельної бази історії України, усвідомлення значення і ролі подій української історії у західноєвропейському історичному процесі, формування історичного мислення, виховання почуття національної самосвідомості, орієнтованості на загальнолюдські цінності.

Завдання вивчення курсу:

Згідно із вимогами освітньо-професійної програми здобувач вищої освіти повинен знати:

- основні теоретико-методологічні і методичні проблеми джерелознавства;

- класифікацію джерел, види джерел;

- основні принципи системи джерелознавчого аналізу;

вміти:

- виокремлювати головні етапи формування історичних джерел (за хронологічним принципом), класифікувати джерела;

- оцінювати інформаційні можливості та пізнавальну цінність джерела;

- визначати форму використання інформації, що міститься в історичних джерелах (наприклад, цитування тощо),

- володіти методами пошуку джерел, навичками аналізу та відбору джерел;

- застосовувати джерела в професійній, науковій та публічно-інформаційній діяльності.

До програми навчальної дисципліни «Джерелознавство» входить 2 модулі. По закінченні курсу передбачено проведення підсумкового контролю (залік) з метою оцінювання рівня теоретичної підготовки студентів. Програма побудована за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах та узгоджена з примірною структурою змісту навчального курсу, рекомендованою Європейською Кредитно-Трансферною Системою (ECTS).

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

«Джерелознавство»

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	усього	денна форма					усього	Заочна форма				
		у тому числі						у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1. Методологічні засади історичного джерелознавства												
Тема 1. Предмет та функції історичного джерелознавства	9	2	2			5	8					8
Тема 2. Структура історичного джерелознавства	9	2	2			5	8					8
Тема 3. Поняття	8	2				6	8					8

історичного джерела												
Тема 4. Класифікація історичних джерел	9	2	2			5	10	2				8
Тема 5. Методика пошуку, опрацювання та використання історичних джерел	10	2	2			6	8					8
Тема 6. Основні групи джерел	9	2	2			5	8					8
ІНДЗ					5						5	
Разом за модулем 1	54	12	10			32	50	2				48
Модуль 2. Джерела з історії України												
Тема 7. Джерела Стародавньої історії України та періоду XIV-першої пол. XVIIст.	10	2	2			6	13	2	2			9
Тема 8. Джерела історії України др. пол. XVII – XVIII ст.	8	2				6	9					9
Тема 9. Історичне джерелознавство України XIX ст.	10	2	2			6	10	2				8
Тема 10. Джерела XX – поч. XXI ст. – періоду незалежності України	6	2				6	8					8
ІНДЗ	5				5						5	
Разом за модулем 2	34	6	4			24	40	4	2			34
Усього годин	180	20	14			56		6	2			82

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль 1.

Методологічні засади історичного джерелознавства

Тема 1. Предмет та функції історичного джерелознавства

Предмет історичного джерелознавства складають закономірності формування джерельної бази історичної науки в цілому та окремих груп джерел; відображення в них процесу історичного розвитку; їх

функціонування в історичному дослідженні; функціонування джерелознавства в системі історичної науки. Джерело як історичне явище, що виникає в певних соціальних умовах та висвітлює їх; закономірності формування документальної джерельної бази та окремих груп джерел і відтворення в них процесу історичного розвитку, їх функціонування в науковому дослідженні.

Завдання та функції історичного джерелознавства: розробка загальної теорії джерелознавства; опрацювання теоретичних проблем джерелознавства, окремих компонентів історичної науки, кожна галузь історичної науки спирається на певне коло джерел.

Принципи та методи наукового дослідження історичних джерел. Використання джерельної інформації в історичних дослідженнях. Вдосконалення наукових методичних прийомів, формування на базі джерел сукупності наукових фактів.

Як спеціальна історична дисципліна, джерелознавство має предмет та об'єкт, завдання та структуру. Джерелознавство тісно взаємодіє з багатьма напрямками науки, на міждисциплінарному рівні, зокрема з бібліотекознавством, бібліографією, кодикологією, інформатикою тощо. Останнім часом вчені дедалі частіше використовують в історичних дослідженнях інтеграційні методики роботи з різними видами джерел, що взаємно збагачує методи як джерелознавства, так і інших галузей наук. Водночас у джерелознавстві відбувається і процес диференціації: з'являються нові методи досліджень історичних джерел з проблем історії окремих країн, народів, регіонів. Усе це свідчить про необхідність застосування системного підходу в джерелознавстві з метою встановлення його структурних компонентів та їхнього функціонування.

План семінарського заняття.

1. Джерелознавство як наукова дисципліна.
2. Об'єкт та предмет історичного джерелознавства.

3. З'ясуйте завдання історичного джерелознавства.

3. Розкрийте сутність методів джерелознавства.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте об'єкт та предмет історичного джерелознавства.

2. Перелічіть «спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни і розкрийте їх зв'язок з історичним джерелознавством.

3. Розкрийте суть основного методу і концепції сучасного джерелознавства.

4. Дайте визначення термінів «джерело» та «джерелознавство».

Основна рекомендована література:

1. Голиков А. Г. Источниковедение отечественной истории: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /А. Г. Голиков,Т. А. Круглова; под ред. А. Г. Голикова. М. : Издательский центр«Академия», 2010. 464 с.

2. Грицкевич В. П. Теория и историяисточниковедения. Учебное пособие для студентов заочных отделений гуманитарных факультетов ВУЗов / В. П. Грицкевич, С. Б. Каун, С. Н. Ходин. Минск: Изд-воБГУ, 2000. 226 с.

3. Джерелознавство історії України : довідник : навч. посіб. Для студ. вузів /Я. Є. Боровський, М. Я. Варшавчик, І. Н. Войцехівська та ін.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: [Б. в.], 1998. 212 с.

4. Історичне джерелознавство: підручник для студентів істор. спец. ВНЗ / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. К.: Либідь, 2002. 488 с.

5. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: курс лекцій /С. Макарчук. Львів: Світ, 1999. 352 с.

Тема 2. Структура історичного джерелознавства. Прийняте в сучасній науці трактування історичного джерелознавства як системи теоретичних і практичних знань, що застосовуються для пошуку, виявлення,

дослідження і використання джерел, дає ключ до з'ясування внутрішньої структури цієї системи, визначення місця і ролі кожного її компонента, виявлення їхніх внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Під поняттям «структура» (упорядкованість) у джерелознавстві розуміють сукупність усталених зв'язків компонентів об'єкта, що забезпечують його цілісність, а також основні властивості, які виявляються в умовах різноманітних зовнішніх та внутрішніх змін.

Розглядаючи загалом джерелознавство як галузь історичних знань, складову історичної науки, важливо визначити його макроструктуру (зв'язки джерелознавства з іншими науками, його місце серед наукових знань) та мікроструктуру (внутрішня побудова самого джерелознавства, його системні якості).

Початковим етапом структуризації джерелознавства був його поділ на теоретичне і практичне.

План семінарського заняття.

1. Проаналізуйте структуру історичного джерелознавства.
2. Назвіть основні компоненти історичного джерелознавства.
3. Охарактеризуйте початковий етап структуризації джерелознавства (С. Шмідт).
4. Дослідження структури джерелознавства у працях І. Ковальченка та М. Варшавчика.
5. Зв'язок джерелознавства зі спеціальними історичними дисциплінами.

Контрольні питання:

1. Проаналізуйте структуру історичного джерелознавства.
2. Назвіть основні компоненти історичного джерелознавства.
3. Охарактеризуйте спеціальні історичні дисципліни в структурі історичного джерелознавства.

Основна рекомендована література:

1. Антонович В. Б. Курс лекцій з джерелознавства 1880-1881: Історія України в університетських лекціях. Вип. 1. /Упоряд. О. Василюк. К. [Б. в.], 1995. 108 с.
2. Антонович В. Б. Лекції з джерелознавства /Володимир Антонович. К.: Нац. ун-т Острозька академія, 2003. 382 с.
3. Архівознавство. Підручник. (Ред. Я. С. Калакура). К.: ВД КМ Академія, 1998. 116 с.
4. Довгопол В. М., Литвиненко М.А., Лях Р. Д. Джерелознавство історії Української РСР. Навчальний посібник. К.: Вища школа, 1986. 238 с.
5. Джерелознавство історії України: довідник: навч. посіб. для студ. вузів [Текст] / Я. Є. Боровський, М. Я. Варшавчик, І. Н. Войцехівська та ін.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Київ. нац. ун-т Т. Шевченка. К.: [Б. в.], 1998. 212 с.
6. Історичне джерелознавство: Підручник /Я. Калакура, І. Войцехівська, С. Павленко. К.: Либідь, 2002. 488 с.
7. Ковальський М. П. Актуальні проблеми джерелознавства історії України XVI –XVII ст. // Український археографічний щорічник. Вип. I. К.: Наукова думка, 1992. С.261 – 273.
8. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999. 352 с.
9. Санцевич А.В. Джерелознавство з історії Української РСР (1917 – 1941). К.: Наукова думка, 1981. 206 с.

Тема 3. Поняття історичного джерела

Теорія самого історичного джерела займає центральне місце серед теоретичних проблем джерелознавства. З огляду на специфіку історичної науки, яка не має змоги досліджувати свій об'єкт безпосередньо, оскільки минуле неможливо повторити або відтворити, джерело виступає по суті, єдиним носієм відомостей про минуле людства, різні аспекти діяльності людей в усіх сферах приватного та суспільного життя.

Визначення історичного джерела. Основні етапи існування історичного джерела. Об'єктивно-суб'єктивна природа джерела. Джерельна інформація: відкрита, закрита, прихована, пряма, побічна, актуалізована, потенційна. Джерельна база історичних досліджень як сукупність джерел, на які спирається історичне пізнання. Джерела, що є продуктом людської діяльності, а також ті, що не залежать від неї: природничі, географічні та інші.

Джерельна база історії українського народу у хронологічному вимірі охоплює джерела з часів палеоліту і до наших днів. У географічних межах – це територія формування українського етносу, а також і країни, де проживали або проживають українці.

Контрольні питання:

1. Дайте визначення історичного джерела.
2. Перелічіть основні типи джерельної інформації.
3. Охарактеризуйте основні групи джерел з історії України.

Основна рекомендована література:

1. Антонович В. Б. Курс лекцій з джерелознавства 1880-1881: Історія України в університетських лекціях [Текст]. /Упоряд. О. Василюк. – К. [Б. в.], 1995. Вип. 1. 108 с.
2. Джерелознавство історії України: довідник: навч. посіб. для студ. вузів [Текст] / Я. Є. Боровський, М. Я. Варшавчик, І. Н. Войцехівська та ін.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Київ. нац. ун-т Т. Шевченка. К.: [Б. в.], 1998. 212 с.
3. Дмитрієнко М.Ф. Джерела історичні // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2004. Т. 2. 518 с.
4. Історичне джерелознавство: Підручник для студентів істор. спец. ВНЗ [Текст] /Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. К.: Либідь, 2002. 488 с.

5. Ковальчук Оксана. Зміст поняття «історичне» та фактори, що впливають на його формування в добу романтизму //Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. 2008. Вип. 16. С.180 – 181.

6. Фофанова Л. А. Источниковедение. Теория и практика. Краткий курс лекций [Текст] /Л.А. Фофанова. Екатеринбург: Уральский государственный университет, 2009. 75 с.

7. Швецова-Водка Г.М. Співвідношення понять «документ» та «історичне джерело» //Архіви України. 2001. № 4-5. С. 33 – 56.

Тема 4. Класифікація історичних джерел

Класифікація історичних джерел є однією з вузлових проблем теорії і практики історичного джерелознавства. В навчальній літературі з джерелознавства простежується кілька підходів до класифікації джерел – за типами і видами (В. Довгопол, Г. Лях, М. Матвієнко), за змістом (І. Ковальченко, В. Борщевський), за походженням (В. Стрельський, С. Валк). Проте найбільше визнання здобули комплексні або комбіновані схеми (М. Варшавчик, М. Ковальський) з акцентом на мету, спрямованість, призначення творінь людини, що відклалися як історичні джерела. Класифікація джерел як пізнавальний засіб їхнього осмислення, як дослідницький метод має важливе значення не тільки для історичної, а й для усіх гуманітарних наук: філософії, політології, етнографії, права, лінгвістики, культурології тощо.

Поняття класифікації джерел, її завдання та значення. Класифікаційні ознаки і критерії класифікації джерел. Особливості класифікації писемних джерел. Класифікація джерел з історії України. На початку ХХІ ст. класифікація джерел продовжує займати пріоритетне місце в методології джерелознавства. Класифікація документів – одна з найскладніших теоретичних і прикладних проблем дисциплін історико-джерелознавчого циклу. Сприймаючи класифікацію як важливий шлях розв’язання комплексу джерелознавчих завдань – встановлення спільності, подібностей і відмінностей, генетичних зв’язків між джерелами, виявлення ступеня їхньої

автентичності, репрезентативності, достовірності, адекватного віддзеркалення ними об'єктивної дійсності, а також розрізняють різні класифікаційні схеми. Найрозповсюдженішою є типологічна класифікація, яка повторює відому класифікаційну схему: речові, словесні (вербальні), зображальні, звукові або аудіальні, поведінкові, конвенціональні джерела. У проблемно-тематичних дослідженнях, в історико-краєзнавчій роботі, в навчальному процесі нерідко застосовується групування джерел за хронологічно-географічною ознакою.

План семінарського заняття.

1. Наукова класифікація джерел як теоретико-методологічна процедура.
2. Класифікаційні ознаки та критерії джерел.
3. Поняття класифікаційної схеми.
4. Типологічна класифікація джерел.
5. Різновиди джерел соціально-психологічного рівня з історії України (спогади, мемуари, щоденники, автобіографії).

Контрольні питання:

1. Що таке класифікація джерел? Розкрийте основні принципи класифікації джерел.
2. Які основні завдання та значення класифікації джерел?
3. Дайте визначення типологічній класифікації історичних джерел.
4. Дайте визначення видовій класифікації історичних джерел.
5. Що розуміють під класифікаційною схемою?
6. Класифікація джерел з історії України. Писемні джерела.
7. Проаналізуйте класифікації історичних джерел Е. Бернгейма і О. Лаппо-Данилевського. Що ці науковці відносили до «залишків історичних фактів», а що до «переказів»?

Основна рекомендована література:

1. Антоненко-Давидович Б. На шляхах і роздоріжжях. Спогади. Невідомі твори /Антоненко-Давидович Б. К.: Смолоскип, 1999. 287 с.

2. Воронов В. І. Джерелознавство історії України. Курс лекцій [Текст] /В. І. Воронов. – Дн.: Вид-во Дніпропетровського університету, 2003. 336 с.
3. Ганжуров Ю.С. Типізація та індивідуалізація історичних джерел новітнього часу: начерки до проблеми // Архіви України. 2001. № 4-5. С. 56 – 61.
4. Джерелознавство історії України : довідник : навч. посіб. для студ. вузів [Текст] /Я. Є. Боровський, М. Я. Варшавчик, І. Н. Войцехівська та ін.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Київ. нац. ун-т Т. Шевченка. К.: [Б. в.], 1998. 212 с.
5. Історичне джерелознавство: Підручник для студентів істор. спец. ВНЗ [Текст] /Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, Б.І. Корольов та ін. К.:Либідь, 2002. 488 с.
6. Конончук І. Джерелознавство: Навчально-методичний посібник [Текст] / І. Конончук. Ніжин: НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. 88 с.
7. Крип'якевич І.П. Нарис методики історичних досліджень // Український історичний журанл. 1967. №2. С.102 – 104.
8. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади /Упоряд. Я. Лялька. Львів, 1993. Кн.1. 800 с. Кн.2. 803 с.
9. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999. С.8 – 11.
10. Медушевская О. М. Источниковедение: теория, история, метод / О. М. Медушевская. М. РГГУ, 1996. 80 с.
11. Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія: спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії : навч. посіб. /І. С. Міронова. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017 208 с.
12. Стус В. Листи до сина /Стус В. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. 192 с.

13. Шмидт С.О. О классификации исторических источников // Вспомогательные исторические дисциплины. Вып. 16. Л.: Наука, 1985. С.3 – 24.

Тема 5. Методика пошуку, опрацювання та використання історичних джерел

Методика джерелознавства – це система методів, тобто прийомів, засобів та правил здійснення всього комплексу робіт, пов'язаних з пошуком, виявленням, відбором джерел, їх всебічним критичним аналізом, встановленням достовірності та інформативної цінності джерела, а також наступним його використанням з метою отримання науково перевіреної інформації про минуле людського суспільства в усіх його проявах. Методика історичного джерелознавства визначає способи і правила роботи дослідника з історичними джерелами, а також головні етапи роботи з історичними пам'ятками та їхнє вивчення. Комплекс проблем методики джерелознавства свідчить, що вона охоплює широке коло питань: від методики пошуку й відбору джерел до їх комплексного використання. Проте стрижнем методики є методи наукової критики джерел з метою встановлення їх достовірності та інформаційної надійності. Джерелознавча критика включає два тісно пов'язані між собою етапи: аналітичну і синтетичну критику. Перша передбачає доведення автентичності джерела, прочитання його тексту, встановлення часу, місця створення, авторів джерела, обставин та мотивів його виникнення, тлумачення його тексту й, нарешті, визначення вірогідності та наукової значущості конкретного джерела. Синтетична критика має на меті на основі критичного аналізу сукупності джерел з певної проблеми сформулювати такий їх комплекс, який дав би змогу історикові отримати сукупність науково перевірених фактів з досліджуваної проблеми. Методика пошуку та виявлення джерел. Дослідження джерел. Методика роботи з масовими джерелами.

План семінарського заняття.

1. Поняття методики історичного джерелознавства.

2. Головні етапи роботи з історичними джерелами.
3. Принципи відбору джерел з теми дослідження.
4. Суцільне і вибіркоче вивчення джерел.
5. Особливості пошуково-бібліографічної роботи з джерелами з історії України.

Контрольні питання:

1. Дайте визначення методики історичного джерелознавства.
2. Охарактеризуйте основні етапи роботи із джерелами.
3. Розкрийте особливості пошуку та виявлення джерел
4. Які існують способи відбору джерел із загальної сукупності ?
5. Розкрийте зміст методики інтерпретації джерела.
6. Назвіть найбільш характерні риси й особливості роботи з масовими джерелами.
7. Як Ви розумієте поняття «репрезентативність» стосовно масових джерел?

Основна рекомендована література:

1. Войцехівська І. Н. Структура історичного джерелознавства: традиції та сучасні проблеми //Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 3. Джерелознавчі дисципліни. К., 2001. С.255 – 270.
2. Історичне джерелознавство: Підручник для студентів істор. спец. ВНЗ [Текст] /Я.С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б.І. Корольов та ін. К.: Либідь, 2002. 488 с.
3. Джерелознавство історії України: довідник: навч. посіб. для студ. вузів [Текст] / Я. Є. Боровський, М. Я. Варшавчик, І. Н. Войцехівська та ін.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: [Б. в.], 1998. 212 с.
4. Документальные памятники: выявление, учет, использование /Ред. С. О. Шмидт. М.: Высшая школа, 1988. 258 с.

5. Зашкільняк Л. *Методологія історії: Від давнини до сучасності*. Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 1999. 228 с.
6. Калакура Я.С. *Українське історичне джерелознавство: традиції і сучасність* //Константи. 1996. №2 (5).
7. Кри'якевич І. П. *Нариси методики історичних досліджень* // Український історичний журнал. 1967. №10. С.94 – 97.
8. Ляхоцький В. *На рубежі тисячоліть: здобутки та перспективи українського джерелознавства* // Пам'ять століть. 1998. №5. С.90 – 98.
9. Міронова І. С. *Історичне джерелознавство та українська археографія: спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії : навч. посіб. /І. С. Міронова. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017 208 с.*
10. Місюра В.П. *Про скорочену публікацію документів* //Історичні джерела та їх використання. Вип. І. К.: Наукова думка, 1964. С.167 – 173.

Тема 6. Основні групи джерел

Проблема формування джерел. Речові джерела (*пам'ятки матеріальної культури). Зображальні джерела. Усні джерела. Лінгвістичні джерела. Основні види писемних джерел. Історичне джерело може дати лише відносне знання про історичне минуле. Тому дослідження, як правило, базується не на одному документі, а на їх сукупності. Сукупність джерел усіх типів, родів і видів, на які спирається дослідження, становить джерельну базу. Речові джерела, або предмети матеріальної культури групуються за такими класифікаційними ознаками: за функціональним призначенням; за часом та місцем походження; за формою і змістом; за способом виготовлення; за науковою або художньою цінністю; за стилем тощо. Указані ознаки формують, у свою чергу, основні роди, види, підвиди та різновиди речових джерел. За функціональним призначенням речові джерела поділяються на два роди – засоби виробництва і результати виробництва. До засобів виробництва належать всі знаряддя праці від давніх часів до сучасних

виробів; до результатів виробництва – споруди, побутові речі, одяг, предмети озброєння та інші.

Загальний огляд речових, зображальних, усних та писемних історичних джерел, які формують джерельну базу історії України. Жанрові та історичні зображальні джерела розкривають суть явищ і закономірність процесів життя, відтворюють зовнішній вигляд, внутрішній світ, характери людей, їхні взаємовідносини. Зокрема, з цієї теми варто згадати жанрові, історичні та пейзажні малюнки Т. Шевченка («Катерина», «Селянська родина», «Смерть Богдана Хмельницького», «Живописна Україна»), І. Рєпіна («Українська селянка», «Портрет Т. Г. Шевченка», «Гайдамаки», «Вечорниці»), М. Самокиша («В'їзд Богдана Хмельницького в Київ», «Бій під Жовтими водами», «Абордаж турецької галери запорожцями») та інші.

Джерела з історії України мають ті ж самі властивості, що й будь-які інші історичні джерела. До опрацювання джерельного комплексу з історії України застосовуються загальні принципи джерелознавчої критики та класифікаційні ознаки джерел, оскільки джерельна база історії України складається з джерел усіх типів, видів та різновидів.

План семінарського заняття.

1. Класифікація речових джерел (нумізматичні, архітектурні джерела, предмети озброєння, прикраси та одяг).
2. Основні види писемних джерел.
3. Основні види усних історичних джерел.
4. Класифікація усних джерел та визначення їхньої сутності.
5. Класифікація зображальних джерел. Історичні зображальні джерела.
6. Джерелознавчий аспект українського краєзнавства.

Контрольні питання:

1. Проаналізуйте принципи датування джерел та визначення їх вірогідності.

2. Дайте характеристику речових джерел.
3. Писемні джерела, їх види та значення.
4. Проаналізуйте жанрові та історичні зображальні джерела (за вибором студента).

Основна рекомендована література:

1. Воронов В. І. Джерелознавство історії України. Курс лекцій / В.І.Воронов. Дн.: Вид-во Дніпропетровського університету, 2003. 336 с.
2. Джерелознавство історії України: довідник: навч. посіб. для студ. вузів /Я. Є. Боровський, М. Я. Варшавчик, І. Н. Войцехівська та ін.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка К.: [Б. в.], 1998. 212 с.
3. Історичне джерелознавство: підручник /Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. К.: Либідь, 2002. 488 с.
4. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Курс лекцій / С. Макарчук. Львів: Світ, 1999. 352 с.
5. Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія: спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії : навч. посіб. /І. С. Міронова. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017 208 с.
6. Ніколаєва Т. Історія українського костюма /Т. Ніколаєва. К.: Либідь, 1996. 176 с.

Модуль 2. Джерела з історії України

Тема 7. Джерела з давньої історії України та періоду XIV – першої пол. XVII ст.

Багату і різноманітну джерельну базу має історія українського народу, яка у хронологічному вимірі охоплює джерела з часів палеоліту і до наших днів, а в географічних межах включає як етнічні землі, на яких безпосередньо формувався український етнос, так і країни, в яких

проживали чи проживають українці, в яких зберігаються документальні та інші пам'ятки з історії України. При цьому слід мати на увазі, що історія України це не лише історія українців, а й тих етнічних груп і народів, які мешкали або мешкають на її території. Це означає, що до джерельної бази історії України відноситься увесь комплекс історичних джерел, що містять будь-які відомості як про праукраїнців та українців, так і про етнічних поляків, євреїв, росіян, німців, кримських татар, греків, болгар, вірмен, караїмів, угорців, білорусів, молдаван, інших етнічних груп, які з найдавніших часів проживають на українських землях. Іноземні джерела про життя та побут слов'ян. Літопис, як джерело вивчення історії Київської Русі. «Руська правда» - джерело феодального права. Стародавні літературні та архітектурні пам'ятки – історичні джерела. Документи та матеріали з історії України 14 – першої пол. 17 ст. Литовський літопис. Документи польських сеймів. Актіві матеріали. Литовська метрика – джерела історії. Жалувані грамоти, устави, інвентарні списки, ілюстрації про побут та життя українців. Польські метрики. У своїй роботі над історичним дослідженням історик працює з різними типами і видами джерел, а саме: писемними, речовими, вербальними звуковими тощо. Всі вони є також документальними пам'ятками до вивчення історії України і формують її джерельну базу.

План семінарського заняття.

1. Речові джерела з давньої історії України (доба палеоліту – раннього заліза), їх класифікація та характеристика.
2. Музейні зібрання як джерело вивчення давньої історії України.
3. Характеристика греко-римських писемних джерел з давньої історії Східної Європи та давньої історії України.
4. Літописи, особливості їх створення та змісту.

Контрольні питання:

1. Назвіть види джерел з давньої історії України, дайте їх загальну характеристику.

2. Пізньоантичні та ранньосередньовічні (візантійські та західноєвропейські) писемні джерела про слов'ян.
3. Літературні пам'ятки. Берестяні грамоти, графіті.
4. Літописи як джерела вивчення історії Київської Русі.
5. Охарактеризуйте джерела з історії України XII–XVI ст. польського та литовського походження

Основна рекомендована література:

1. Археологія України: Курс лекцій/Ред. Л. Л. Залізник. Київ: Либідь, 2005. 504 с.
2. Баран В.Д. Козак Д.Н., Терпиловський Р.В. Походження слов'ян / В.Д. Баран, Д.Н. Козак, Р.В. Терпиловський. К: Наукова думка, 1991. 144 с.
3. Борисенко В.Й. Нариси історії України / В.Й. Борисенко. К., 1993.
4. Велика історія України від найдавніших часів. К.: Глобус, 1993. Т.1. 352 с.
5. Куренний П. П. Історія археологічного знання про Україну. Видання 3-тє. Передмова і вступна стаття П. Горохівського. Умань: ПП Жовтий О.О., 2013. 154 с.
6. Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія : спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії: навч. посіб. / І. С. Міронова. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017 208 с.
7. Толочко П.П. Літописи Київської Русі /П. П. Толочко. К.: Киевская Академия евробизнеса, 1994. 88 с.
8. Толочко П. Київська Русь. К.: Абрис, 1996. 360 с.
9. Чмихов М.О. та ін. Археологія та стародавня історія України / М. О. Чмихов, Н. М. Кравченко, І. Т. Черняков. К.: Либідь, 1992. 376 с.

Тема 8. Джерела історії України др. пол. XVII – XVIII ст.

Компути, реєстри, топографічні матеріали, історична та мемуарна література, як історичні джерела. Документи Посольського приказу і Канцелярії в Малоросійських справах. Документи Сенату, російського уряду,

міністерств, Синоду. Документи канцелярії гетьмана К. Розумовського. Свод Українських законів, 1773 р. «Права, за якими судиться малоросійський народ». «Обозрение Румянцевской описи, 1756 – 1769 гг.», видане Лазаревським у 1866 р. Літописи Грабянки, Величка, Самовидця.

Контрольні питання:

1. Охарактеризувати матеріали джерел іноземного походження про Україну XVII – XVIII ст. В чому полягають особливості творів іноземців, які писали про Україну?

2. Визначити джерелознавчі особливості творів іноземців, які писали про Україну. «Опис України» де Боплана.

3. Актові та діловодні матеріали з доби Козацької держави. Назвіть фактори, які впливають на матеріали з доби Козацької держави.

4. Навести приклади українських літописів.

5. Які джерела історії України періоду визвольної війни ви знаєте?

6. Визвольна війна середини XVII ст. в оцінці іноземців.

Основна рекомендована література:

1. Антонович В. Б. Курс лекцій з джерелознавства 1880-1881: Історія України в університетських лекціях [Текст]. /Упоряд. О. Василюк. К. [Б. в.], 1995. Вип. 1. 108 с.

2. Войцехівська І.Н. З історіографії української мемуаристики // Вісник Київського національного університету. Історія. Вип. 84. Київ, 2001. С. 75-77.

3. Дашкевич Ярослав. Львівська академічна археографія //Український археограф, щорічник. Нова серія. К., 2002. Вип. 7. С. 55 – 70.

4. Історичне джерелознавство: Підручник для студентів істор. спец. ВНЗ [Текст] /Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. К.: Либідь, 2002. 488 с.

5. Калакура Я.С. Класифікація та ідентифікація джерел з українознавства // Українознавство в системі освіти. Київ: [Б.в.], 1996. 212 с.
6. Литвиненко М.А. Джерела історії України XVIII ст. Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1970. 204 с.
7. Макарчук С.А. Писемні джерела з історії України. Курс. лекцій. Львів: Світ, 1999. 351 с.
8. Макарчук Степан. Історичні неписемні джерела. Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2002. 182 с.
9. Мицик Ю.А. Джерела з польських архівосховищ до історії України другої половини XVII ст. // Укр. археограф, щорічник. Нова серія. К., 1992. Вип. 1. С. 72 – 93.
10. Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія : спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії: навч. посіб. /І. С. Міронова. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 208 с.

Тема 9. Історичне джерелознавство України XIX ст.

Устави – збірки законів. Рескрипти – листи царя, урядовців до окремих осіб. Ревізії, описи, ревізькі реєстри, звіти генерал-губернаторів, керівників департаментів, міністрів. Статистичні та картографічні матеріали – джерела історії України. Метричні книги, законодавчі акти, діловодство земств та місцевих управ. Джерелознавчі дослідження видатних істориків XIX ст.: Д. Бантиш-Каменського, Куліша, Костомарова, Антоновича, Багалія, Срезневського, Лазаревського, Грушевського та інших вчених.

План семінарського заняття

1. Джерела з історії національно-визвольного руху України, їх зміст, загальна характеристика.
2. Документи і матеріали державних Центральних і місцевих установ.

3. Документи політичних партій та організацій другої половини XIX ст.

4. Розвиток історичного джерелознавства в Україні.

Контрольні питання:

1. Особливості становлення джерелознавства в Україні у XIX ст.

2. Назвати фактори, які впливають на джерела історії України першої половини XIX ст.

3. У чому полягала роль Острозької і Києво-Могилянської академії у розвитку українського джерелознавства?

4. Періодична преса. Мемуари XIX ст.

5. Навести приклади документів як історичних джерел промислових підприємств, акціонерних товариств та банків

Основна рекомендована література:

1. Боряк Г.В. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археологічна Україніка»: Архівні документальні ресурси та науковоінформаційні системи /Г. В. Боряк; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. К.: [б.в.], 1995. 348 с.

2. Войцехівська І.Н. З історіографії української мемуаристики // Вісник Київського національного університету. Історія. Київ, 2001. Вип. 84. С. 75 – 77.

3. Гарнай У. А., Єсенков Ф. П., Фаланги Г. П. Деякі питання комплектування архівів документальними матеріалами //Історичні джерела та їх використання. 1964. С. 21 – 36.

4. Джерела українознавства. 1574 – 1924. Вітчизняні бібліографічні джерела /Упоряд. Грановський Б. В. Київ [Б. в.], 1990. Вип.1. 238 с.

5. Джерелознавство історії України: Довідник: Навч. Посібник/Ред. Боряк Г. В. Київ, 1998. 212 с.

6. Джерелознавчі та історіографічні проблеми історії України: Теорія та методи: Міжвузів. зб. наук. праць /Відп. ред.: М. П. Ковальський. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського держ. ун-ту, 1995. 204 с.
7. Зашкільняк Л.О. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів: Львівський державний університет ім. Ів. Франка, 1999. 226 с.
8. Источниковедение историческое //Специальные исторические дисциплины. К, 1992. С. 134 – 141.
9. Калакура Я. Історичне джерелознавство: Підручник // Керівник авт. кол. проф. Я. Калакура. К., 2002. С.3 – 162.
10. Калакура Я.С. Класифікація та ідентифікація джерел з українознавства // Українознавство в системі освіти. Київ, 1996. С.143 – 148.
11. Макарчук С.А. Писемні джерела з історії України Курс лекцій /С. А. Макарчук. Львів: Світ, 1999. 352 с.
12. Макарчук Степан. Історичні неписемні джерела. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 182 с.
13. Мицик Ю.А. Огляд джерел з історії України та Росії XV-XIX ст. в зібраннях ФРН // Укр. археограф, щорічник. Нова серія. К, 1999. Вип. 3-4. С. 11 – 140.
14. Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія : спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії: навч. посіб. /І. С. Міронова. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017 208 с.
15. Хмарський В. М. Археографічна діяльність наукових установ на півдні України у ХІХ – на початку ХХ ст. : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. доктора іст. наук: 07.00.01 «Історія України» [Текст]/ В. М. Хмарський. Одеса, 2004. 34 с.

Тема 10. Джерела ХХ – поч. ХХІ ст. – періоду незалежності України

Документи та матеріали департаменту Державної поліції, Державної Думи, земських установ. «Свод законів Російської імперії» у 15 томах, 1913

р. «Вісник законодавчих та циркулярних розпоряджень», «Судебное обозрение», 1903 р. Фонди міністерства фінансів, статистичні матеріали. Документи політичних партій та організацій. Документи Центральної Ради. Збірки документів 1918 – 1920 рр. Документи та матеріали радянських часів: стенограми з'їздів КПУ та КПРС місцевих рад, Верховної Ради України статистичні матеріали періодична преса, мемуарна та художня література, матеріали центрального архіву України та обласних архівів, збірки документів по окремим періодам та проблемам історії України. Документи періоду незалежності України: Декларація про державний суверенітет України 1990 р. , Акт проголошення державної незалежності України 1991 р., Закон Верховної Ради України, укази президентів, документи обласної адміністрації за 1991 – 1999 рр. Конституція України 1996 р., документи уряду України, документи політичних партій і організацій, матеріали періодичної преси, статистичні матеріали, документи центральних та обласних архівів тощо.

Контрольні питання:

1. Визначте основні групи джерел з вивчення новітньої історії України
2. Охарактеризуйте Акт проголошення незалежності України як джерело.
3. Проаналізуйте значення газет та журналів як джерел з історії України ХХ – початку ХХІ ст.
4. Судово-слідчі документи – джерела вивчення історії України ХХ ст.
5. Джерела до вивчення дисидентського руху в Україні. Документи самвидаву – основа процесів та подій «дисидентського та шістдесятницького рухів».
6. Характеристика документів громадських об'єднань та політичних партій ХХ століття.
7. Газети та журнали як джерела новітньої історії України.
8. Сучасний стан і завдання подальшого розвитку джерелознавства в Україні

Основна рекомендована література:

1. Бондаренко Г. В. Спеціальні історичні дисципліни / Г. В. Бондаренко. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 424 с.
2. Галенко О.І. Документальні публікації з історії Української РСР. Теорії та джерелознавчий аналіз / Галенко О.І. К.: Наукова думка, 1991. 233 с.
3. Джерелознавство з історії України. Довідник /ред. М. Я. Варшавчик, Г. В. Боряк. К., 1998. 212 с.
4. Довгопол В.М. Литвиненко М.А., Лях Р.Д. Джерелознавство з історії Української РСР / В. М. Довгопол, М. А. Литвиненко, Р. Д. Лях. К.: Вища школа, 1986. 239 с.
5. Історичне джерелознавство: Підручник /Авт. Я.С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. К.: Либідь, 2002. 488 с.
6. Калакура Я.С. Українське історичне джерелознавство: традиції і сучасність //Константи. 1996. №2 (5).
7. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій / С. Макарчук. Львів, 1999. 352 с.
8. Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія : спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії: навч. посіб. /І. С. Міронова. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 208 с.
9. Павлюк І. З. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя. 1917—1939: Анот. Показчик / Павлюк І.З. Львів-Луцьк, 1997. 312 с.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (далі – ІНДЗ) – є одним із видів поза аудиторної роботи студента, яке має навчально-дослідницький характер та виконується в процесі вивчення програмного матеріалу і завершується до підсумкового тестування з навчальної дисципліни. Індивідуальний проект повинен бути написаний на основі самостійно

опрацьованих наукових джерел, зібраного і обробленого матеріалу. ІНДЗ – це завершена теоретична або практична робота в межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих в ході лекційних та практичних занять та самостійної роботи.

Мета ІНДЗ полягає у самостійному вивченні на основі джерел, монографій, наукової та науково-популярної і довідкової літератури частини програмного матеріалу, його систематизація, аналіз та узагальнення, а також подальше використання у практичній діяльності.

Орієнтована структура ІНДЗ:

1. Титульний аркуш. Оформлюється згідно вимог вищої школи.
2. Зміст. У змісті подається перелік структурних компонентів ІНДЗ із зазначенням сторінок.
3. Вступ. У вступі зазначаються тема, мета, завдання, предмет та об'єкт роботи, її основні положення, стан наукової розробки проблеми та її актуальність. Також у вступі викладаються базові теоретичні положення, закони та методи, на основі яких розкривається обрана тема.
4. Основна текстова частина. В основній частині логічно та послідовно розкривається сутність обраної для ІНДЗ теми, подається текстова реферативна інформація. Послідовність викладення результатів дослідження повинна відповідати обраній темі, поставленим у роботі меті та завданням. В тексті необхідно робити посилання на джерела та літературу, яка була використана в ході опрацювання теми.
5. Висновки. У висновках у стислій формі повинні знайти відображення основні результати роботи. Висновки повинні відповідати і розкривати поставлені мету та завдання.
6. Список використаних джерел та літератури. Список використаних джерел та літератури оформлюється відповідно до вимог МОН України.

7. При необхідності текст роботи може бути доповнений додатками – відповідними мапами, ілюстративним матеріалом, схемами, діаграмами, статистичними і порівняльними таблицями тощо.

Під час оформлення роботи необхідно дотримуватися загальноприйнятих вимог. Загальний обсяг роботи становить 15 – 20 сторінок друкованого тексту.

Порядок подання та захист ІНДЗ

Звіт про виконання ІНДЗ оформлюється на аркушах формату А4 з обов'язковим дотриманням зазначеної вище структури ІНДЗ. Робота друкується на одній стороні аркуша формату А4. З обох сторін аркуша залишаються поля розміром 25 мм зліва, 15 мм справа. Верхнє і нижнє поля однакові – 20 мм. Усі аркуші роботи нумеруються. Кожен розділ у тексті повинен мати заголовок у точній відповідності з назвою в змісті.

Тематика індивідуальних науково-дослідних завдань

1. Твори грецьких авторів як джерело з історії Північного Причорномор'я та лісостепу сучасної України в античну добу.
2. Твори римських авторів як джерела з історії Північного Причорномор'я.
3. Праці римських авторів I-II ст. н.е. як джерела з історії ранніх слов'ян на території сучасної України.
3. Візантійські писемні джерела про слов'ян.
4. Давньоруське літописання: витоки та особливості.
5. «Повість временних літ» – найдавніша літописна пам'ятка Київської Русі.
6. Регіональна літописна традиція на Русі (XII-XIII ст.)
7. Галицько-Волинська літописна традиція: витоки та особливості.
8. Литовсько-руське літописання (XIV-XVI ст.).
9. Документи люстрацій у Речі Посполитій як джерела з історії України XVI- XVII ст.
10. Київський Синопис 1648 р. як історичне джерело.

11. Козацьке літописання в Україні (кінець XVII – початок XVIII ст.)
12. Джерелознавчі проблеми у працях європейських філософів-просвітителів XVII-XVIII ст.
13. Теорія та практика джерелознавства у науковій спадщині французької історичної школи першої половини XIX ст.
14. Джерелознавчі дослідження німецької класичної історіографії другої половини XIX ст.
15. Розвиток історичного джерелознавства в Україні у XIX ст.
16. Джерелознавчі дослідження у Львівському, Харківському, Київському, Одеському, Чернівецькому університетах у XIX ст.
17. Київська археографічна комісія (1843-1921 рр.).
18. Київський архів давніх актів (1852-1943 рр.).
19. Джерелознавча та археографічна діяльність Історичного товариства Нестора-літописця (1872-1931 рр.).
20. Археографічна комісія Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка у Львові (1896-1918 рр.).
21. Проблеми відбору та вивчення джерел у працях українських істориків першої половини XIX ст.
22. Дослідження теоретичних і методичних засад пошуку та опрацювання джерел у працях українських істориків другої половини XIX ст.
23. Розвиток історичного джерелознавства в Україні у 1920-х рр.
24. Сталінський тоталітаризм і доля історичного джерелознавства.
25. Теоретичні проблеми джерелознавства у працях радянських істориків 30-х – 50-х рр. XX ст.
26. Джерелознавчі дослідження в 60-х – 80-х рр. XX ст.
27. Джерелознавчі дослідження істориків української діаспори (XX ст.).
28. Розвиток теорії джерелознавства наприкінці XX – на початку XXI ст.: реалістичний та ідеалістичний напрямки.
29. Історично-джерелознавчі дослідження в Україні (1991-2010 рр.): наукові центри, проблематика, дослідники (за вибором студентів).

30. Проблеми дослідження методологічних основ джерелознавства.
31. Проблеми завдання та функцій історичного джерелознавства у працях вітчизняних дослідників XIX-XX ст.
32. Питання структури джерелознавства в дослідженнях вітчизняних істориків XIX-XXI ст.
33. Теоретичні проблеми джерелознавства в системі історичної науки.
34. Компоненти історичного джерелознавства як науково-теоретична проблема: історіографія дослідження.
35. Спеціальні історичні дисципліни в структурі джерелознавства.
36. Позитивізм, марксизм, неокантіанство та постмодернізм як філософсько-теоретичні основи концепції історичного джерела (за вибором студента).
37. Проблема етапів існування історичного джерела у теоретичних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених.
38. Об'єктивність і суб'єктивність у природі історичного джерела: теоретичні проблеми дослідження.
39. Теоретико-методологічні проблеми джерельної бази історичного дослідження.
40. Класифікація писемних історичних джерел: особливості і концепції.
41. Проблеми класифікації письмових джерел з історії України у дослідженнях вітчизняних вчених (XIX-XXI ст.).
42. Методика історичного джерелознавства: теоретичні проблеми дослідження.
43. Етапи роботи з історичним джерелом як науково-теоретична і методична проблема історичного джерелознавства.
44. Методика пошуку та виявлення опублікованих історичних джерел.
45. Методика виявлення та пошуку неопублікованих історичних джерел.
46. Проблеми джерелознавчої критики у російському та вітчизняному історичному джерелознавстві XIX-XXI ст.
47. Масові джерела: ознаки, характерні риси та методика дослідження.

48. Речові джерела в історичному дослідженні: особливості і проблеми класифікації.

49. Зображальні джерела в історичному дослідженні: особливості і проблеми класифікації.

50. Книжкова графіка як історичне джерело.

51. Портрет як історичне джерело.

52. Кіно, фото та відео-документи як історичні джерела: особливості та специфіка використання.

53. Картографічні джерела: особливості, проблеми класифікації і використання.

54. Усні джерела в історичному дослідженні: особливості, проблеми класифікації та використання.

55. Прозові усні джерела в історичному дослідженні: особливості, проблеми класифікації, джерелознавчої критики та використання.

56. Поетичні усні джерела в історичному дослідженні: особливості, проблеми класифікації, джерелознавчої критики та використання.

57. Лінгвістичні джерела в історичному дослідженні: особливості, проблеми класифікації, джерелознавчої критики та використання.

58. Антропонімічні джерела в історичному дослідженні: особливості, проблеми класифікації, джерелознавчої критики та використання.

59. Топонімічні джерела в історичному дослідженні: особливості, проблеми класифікації, джерелознавчої критики та використання.

60. Актові документи в історичному дослідженні: особливості, проблеми класифікації, джерелознавчої критики та використання.

61. Документи діловодства в історичному дослідженні: особливості, проблеми класифікації, джерелознавчої критики та використання.

62. Статистичні джерела в історичному дослідженні: особливості, проблеми класифікації, джерелознавчої критики та використання.

63. Періодична преса як історичне джерело: особливості, проблеми класифікації, джерелознавчої критики та використання.

64. Джерела особового походження в історичному дослідженні: особливості, проблеми класифікації, джерелознавчої критики та використання.

65. Літописи XI-XVIII ст. як історичні джерела: особливості жанру та проблеми джерелознавчої критики.

66. Агіографічна література як джерело історичного дослідження: особливості джерелознавчої критики.

67. Науково-популярна та навчальна література з історії як історичне джерело: проблеми джерелознавчої критики.

68. Художня література як історичне джерело: особливості джерелознавчої критики та використання.

Визначення рейтингу здобувачів вищої освіти з дисципліни

«Джерелознавство»

Поточний контроль (практичні заняття, самостійна робота, контрольні модульні роботи тощо)		Сума
Модулі	Бали	0 – 100
Модуль 1	0 – 70	
Модуль 2	0 – 30	

Шкала оцінювання за всіма видами контролю:

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90–100	A	відмінно
82–89	B	добре
74–81	C	
64–73	D	задовільно
60–63	E	
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Тестові завдання до модульної перевірки

Модуль 1. Методологічні засади історичного джерелознавства

1. Реально існуючу дійсність за об'єкт дослідження має:

- методологія
- метод
- історична наука
- герменевтика

2. Речові, писемні, фольклорні, народно-звичаєві, лінгвістичні та інші реліквії з минулого ще прийнято називати:

- історичними пам'ятками
- монографіями
- речовими джерелами
- етнографічними матеріалами

3. Закономірності формування джерельної бази історичної науки в цілому та окремих груп джерел і відображення в них процесу історичного розвитку, їх функціонування в історичному дослідженні, функціонування джерелознавства в системі історичної науки визначається як:

- об'єкт історичного джерелознавства
- предмет історичного джерелознавства
- мета історичного джерелознавства
- завдання історичного джерелознавства

4. Одним з перших, хто спробував подати обґрунтовану структуру джерелознавства, був:

- І. Ковальченко
- М. Варшавчик
- В. Ключевський
- С. Шмідт

5. С. Шмідт поділяв джерелознавство на:

- практичне і теоретичне
- конкретне і загальне
- теоретичне і конкретне
- об'єктивне і суб'єктивне

6. В структурі історичного джерелознавства виділив чотири аспекти:

- М. Варшавчик
- І. Ковальченко
- С. Шмідт
- О. Лаппо-Данилевський

7. Джерелознавство найтісніше пов'язане з:

- історичною географією
- історіографією
- нумізматикою
- геральдиком

8. Закономірності функціонування джерела у процесі історичного пізнання виражають відношення:

- об'єктивно-суб'єктивний феномен
- «реальність – джерело
- «джерело – наукове історичне знання»
- «джерело – історична наука»

9. Історія історичної науки – це:

- архівознавство
- археографія
- історіографія
- джерелознавство

10. Історію публікації історичних джерел, розробляє теорію і методику їх видання:

- архівознавство
- археографія
- історіографія
- джерелознавство

11. Вид завдань історичного джерелознавства:

- теоретичні
- методичні
- генетичні
- статистичні

12. Історичне джерело це:

- об'єкт джерелознавства
- предмет джерелознавства
- метод джерелознавства
- методологія джерелознавства =

13. Зв'язок змісту історичної інформації джерела зі змістом його соціального призначення виражає відношення:

- об'єктивно-суб'єктивний феномен
- «реальність – джерело»
- «джерело – наукове історичне знання»
- «джерело – історична наука»

14. Закономірність відображення процесу функціонування самого джерелознавства, а також його компонентів у системі історичної науки характеризує відношення:

- об'єктивно-суб'єктивний феномен
- «реальність – джерело»
- «джерело – наукове історичне знання»

- «джерело – історична наука»

15. Зумовило виділення джерелознавства в спеціальну галузь наукових історичних знань, у спеціальну науку про історичні джерела:

- значення історичних джерел, розуміння складності розкриття їхнього змісту, необхідність удосконалення роботи дослідників з джерелами
- методологія джерелознавства
- розвиток суспільства
- поділ історичних джерел на теоретичні та конкретні

16. Завдання історичного джерелознавства поділяються на:

- конкретні і реальні
- об'єктивні і суб'єктивні
- теоретичні і практичні
- теоретичні і конкретні
-

17. Розробка загальної теорії джерелознавства, яка охоплює розвиток систематизованих знань про історичні джерела, їх функціонування в історичному дослідженні, основні поняття, категорії і терміни історичного дослідження, належить до:

- теоретичних завдань джерелознавства
- практичних завдань джерелознавства
- конкретних завдань джерелознавства
- реальних завдань джерелознавства
-

18. Вдосконалення наукових методичних прийомів і засобів вивчення та використання джерел, розробка методики джерелознавчої критики, що займає провідне місце у методиці історичної науки, належить до:

- теоретичних завдань джерелознавства
- практичних завдань джерелознавства
- конкретних завдань джерелознавства
- реальних завдань джерелознавства

19. Вироблення принципів і методів наукового дослідження історичних джерел і використання джерельної інформації належить до:

- теоретичних завдань джерелознавства
- практичних завдань джерелознавства
- конкретних завдань джерелознавства
- реальних завдань джерелознавства
-

20. Історик виступає як джерелознавець, якщо він:

- читає лекції
- проводить семінарські заняття
- володіє джерелознавчою методологією і методикою, працює з джерелами
- організовує екскурсії в музей
-

21. Який аспект в структурі історичного джерелознавства включає чотири основні компоненти (теорію, методологію, методику і практику джерелознавства):

- логічний аспект
- предметний аспект
- функціональний аспект
- субдисциплінарний аспект
-

22. Субдисциплінарний аспект в структурі історичного джерелознавства включає:

- теорію, методологію, методику і практику джерелознавства
- основні стадії роботи з джерелами
- особливі зв'язки джерелознавства з великою групою дисциплін спеціального призначення, які займають специфічне місце в його структурі
- виокремлення в ньому джерелознавства окремих історичних наук, окремих регіонів, окремих історичних епох, сфер суспільного життя, чи окремих груп джерел.
-

23. Передбачає виокремлення в ньому джерелознавства окремих історичних наук, окремих регіонів, окремих історичних епох, сфер суспільного життя, чи окремих груп джерел:

- логічний аспект в структурі історичного джерелознавства
- предметний аспект в структурі історичного джерелознавства
- функціональний аспект в структурі історичного джерелознавства
- субдисциплінарний аспект в структурі історичного джерелознавства
-

24. Функціональний аспект в структурі історичного джерелознавства передбачає:

- теорію, методологію, методику і практику джерелознавства
- основні стадії роботи з джерелами
- особливі зв'язки джерелознавства з великою групою дисциплін спеціального призначення, які займають специфічне місце в його структурі

- виокремлення в ньому джерелознавства окремих історичних наук, окремих регіонів, окремих історичних епох, сфер суспільного життя, чи окремих груп джерел

-

25. Три напрями джерелознавства за І. Ковальченком:

- загальноджерелознавчий, теоретико-методологічний, прикладний
- історичний, теоретико-методологічний, прикладний
- загальноджерелознавчий, теоретико-методологічний, методичний
- загальноджерелознавчий, теоретико-методологічний, загальнонауковий

-

26. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає походження, форму і зміст актових джерел (офіційних та приватних), методику їх опрацювання:

- історія
- джерелознавство
- дипломатика
- архівознавство

-

27. Наукова дисципліна, що вивчає рукописні книги:

- джерелознавство
- історія
- дипломатика
- кодикологія

-

28. Спеціальна історична дисципліна, що вивчає стародавню писемність, її еволюцію, характерні особливості, зовнішні ознаки рукописних пам'яток:

- історія
- дипломатика
- кодикологія
- палеографія

-

29. Спеціальна історична дисципліна, яка вивчає печатки як історичне джерело:

- дипломатика
- сфрагістика
- палеографія
- кодикологія

-

30. Наукова дисципліна, яка досліджує процеси створення й функціонування документів та розробляє принципи побудови документно-комунікаційних систем та методи їхньої діяльності:

- дипломатика
- документознавство
- палеографія
- кодикологія
-

31 . Наукознавство розрізняє два основних види класифікації:

- зовнішня і внутрішня
- повна і часткова
- природна і «штучна» (допоміжна)
- універсальна і природна
-

32. Класифікація джерел, яка ґрунтується на відпрацьованих джерелознавчою наукою і практикою принципах і критеріях:

- допоміжна
- природна
- зовнішня
- внутрішня
-

33. Групи джерел, що мають споріднений спосіб передачі відомостей або близькі за змістом, формою, походженням називаються:

- типи історичних джерел
- види історичних джерел
- типологія
- методика джерелознавства

34. Класифікація предметів або явищ за спільними ознаками – це:

- види історичних джерел
- методика джерелознавств
- типи історичних джерел
- типологія

35. Головним критерієм і визначальними ознаками поділу джерел є спосіб кодування в них інформації, засіб її фіксації та відтворення, а також за походженням, за хронологічно-географічними ознаками, за формою та змістом – це класифікація історичних джерел:

- за авторством
- видова
- типологічна
- родова

36. Пам'ятки архітектури, знаряддя праці різних епох, предмети і речі домашнього вжитку – це:

- зображальні джерела
- речові джерела
- вербальні джерела
- поведінкові джерела

37. Особливий тип джерел, який характеризується тим, що визначальною ознакою для них виступає слово в усній, письмовій чи іншій формі, яке фіксує мову людини:

- словесні (вербальні)
- поведінкові
- речові
- зображальні

38. Носієм інформації джерел є пам'ятки мови (лінгвістичні джерела), усної творчості (думи, перекази, міфи, інші фольклорні жанри), писемні пам'ятки (літописи, документи, листи, щоденники тощо):

- речових
- поведінкових
- зображальних
- словесних

39. Джерела, що містять графічну інформацію, тобто її вираження за допомогою наочних графічних зображень – це джерела:

- поведінкові
- вербальні
- зображальні
- речові

40. Музичні твори слід відносити до:

- зображальних
- звукових або аудіальних
- словесні
- поведінкові

41. Джерела цього типу можуть сприйматися істориком безпосередньо (шляхом спостереження, візуального сприйняття дійства, через перегляд кіно відеофільмів, ознайомлення з матеріалами етнографічних експедицій, періодичної преси):

- поведінкові
- конвенціональні
- зображальні
- речові

42. Джерела умовних позначень визначають як:

- зображальні
- вербальні
- поведінкові
- конвенціональні

43. Диференціація документів за типами, родами, видами і різновидами, із посиланням при цьому на їхні соціальні функції та знакові системи фіксації інформації – це:

- типово-видова класифікація
- об'єктивно-суб'єктивна сутність джерела
- методика джерелознавства
- бібліографічна евристика

44. Класифікація джерел за метою створення запропонована:

- І. Дройzenом
- Е. Бернгеймом
- Е. Фріменом
- М. Варшавчиком

45. Класифікація за ступенем близькості джерела до історичного факту введена:

- М. Варшавчиком
- І. Дройzenом
- Е. Бернгеймом
- Е. Фріменом

46. Класифікація джерел за носієм відома за працями:

- І. Дройзена
- Е. Фрімена
- М. Варшавчика
- Е. Бернгейма

47. Змішана класифікація за метою створення і носієві: речові (пам'ятники), ненавмисні і усвідомлені (документи):

- К. Ерслева
- О. Лаппо-Данилевського
- Е. Фрімена
- А. Ксенополь

48. Класифікація за способом відображення джерелом історичного факту: залишки (людей і природні), вироби, вироблені людьми, факти сучасного життя, дають уявлення про події минулого:

- К. Ерслева
- І. Дройзена
- Е. Фрімена
- М. Варшавчика

49. Джерела, що зображують історичне явище, і джерела, що відображають явище». Завдяки першим можливо безпосереднє сприйняття події, дані друге вимагають «розшифровки»:

- Е. Бернгейма
- І. Дройзена
- О. Лаппо-Данилевського
- М. Варшавчика

50. Фотодокументи є різновидом:

- речових джерел
- вербальних джерел
- фонічних джерел
- зображальних джерел

51. «Жива» мова, і писемні тексти: рукописні, машинописні, друкарські, комп'ютерні тощо – це джерела:

- зображальні
- вербальні
- поведінкові
- фонічні

52. Джерела, які містять оригінальну історико-культурну інформацію про духовні і художні цінності, стилі, традиції, уподобання тощо тієї чи іншої епохи, потребують таких специфічних методів дослідження, як:

- зображальні
- фонічні
- речові
- вербальні.

53. Вирішальна стадія дослідницької роботи над документами:

- джерелознавча критика
- визначення теоретичних положень
- методологія дослідження
- написання наукової роботи

54. Визначити міру повноти і достовірності фактичного змісту джерела і створити передумови для вилучення з нього достовірної інформації – мета:

- джерельної критики
- внутрішньої критики:
- джерелознавчої критики:
- зовнішньої критики:

55. Автентичність означає:

- авторство
- справжність
- встановлення часу виникнення джерела
- прочитання тексту

56. Поділ джерел на певні класи – групи, кластери, таксони, кількість і межі яких встановлюються дослідником у ході аналізу джерел:

- ~ метод моделювання
- типологія
- статистичний аналіз
- кластерний аналіз

57. Тлумачення тексту джерела називається:

- інтерпретація
- авторство
- правдивість
- вірогідність

58. Вид джерелознавчої критики, яка не гарантує відповідність джерельної інформації реаліям, однак дозволяє уникнути явних вигадок:

- аналітична
- фактична
- логічна
- синтетична

59. Вид джерелознавчої критики, що передбачає перевірку повноти і достовірності джерела шляхом його зіставлення з іншими джерелами:

- аналітична критика
- фактична критика
- синтетична критика
- логічна критика

60. Аналіз змісту джерела відповідає терміну:

- синтетична критика
- внутрішня критика
- логічна критика
- фактична критика.

Модуль 2. Джерела з історії України

1. Будь-який носій історичної інформації автохтонного або іноземного походження, що містить відомості про минуле України та етнічних груп, які населяли її територію з найдавніших часів або проживають тепер – це:

- джерелознавство
- джерельна база
- джерело з історії України
- вербальне джерел

2. Види джерельної бази:

- первісна (або початкова) та реальна
- логічна і фактична
- внутрішня і зовнішня
- початкова і кінцева

3. Одним із завдань джерелознавства історії України є:

- предмет джерелознавства історії України
- об'єкт джерелознавства історії України
- з'ясування структури джерелознавства історії України
- зовнішня критика джерела

4. Реально існує, але невідома історикам джерельна база:

- актуалізована
- потенційна
- реальна
- початкова

5. Неухильно збагачується в результаті пошуку, виявлення існуючих, але ще не відомих і не залучених до наукового обігу джерел, поповнення за рахунок створення нових пам'яток, що відкладаються у процесі діяльності людей – це:

- первісна база
- кінцева база
- початкова база
- реальна база

6. Джерельний корпус або комплекс джерел, що зберігся до наших днів носить назву:

- первісна джерельна база
- початкова джерельна баз
- реальна джерельна база
- кінцева джерельна база

7. Засвоєна шляхом публікацій археографічного характеру, аналізу або цитування в наукових дослідженнях джерельна база називається:

- початковою джерельною базою
- актуалізованою джерельною базою
- первісною джерельною базою
- потенційною джерельною базою

8. Закономірності утворення та функціонування джерел з історії України, формування джерельної бази історії України, встановлення взаємозв'язків та взаємовпливів, пізнавальних функцій та інформативності окремих видів джерел визначається як:

- предмет джерелознавства історії України
- об'єкт джерелознавства історії України
- методологія джерелознавства
- методика джерелознавства

9. Систематизація знань про зародження, розвиток, характер і склад джерельної бази історії України та її функціонування носить назву:

- предмет джерелознавства історії України
- об'єкт джерелознавства історії України
- завдання джерелознавства історії України
- методика джерелознавства

10. Джерельну базу дослідження становить:

- сукупність джерел усіх типів, родів і видів, на які спирається дослідження
- з'ясування структури джерелознавства історії України
- розробка методології і методики наукового пошуку
- систематизація знань про зародження, розвиток, характер і склад джерельної бази історії України, її функціонування, внутрішня взаємодія та зовнішні зв'язки

11. Найдавніші відомості про заселення і життя на українських землях містять пам'ятки:

- речові
- писемні
- вербальні
- звукові

12. Поява найдавніших зображальних джерел на території України відбулася у:

- добу палеоліту
- добу мезоліту
- добу неоліту
- добу енеоліту

13. Твори античних та ранньосередньовічних авторів, літописи, хроніки, актові документи відносять до:

- речових джерел
- писемних джерел
- вербальних джерел
- звукових

14. Основні джерела середньовічної історії України це:

- закони
- розпорядження
- літописи
- конституції

15. Договори, угоди між приватними особами, між державою і приватними особами, між державою і церквою можна визначити як:

- закони
- розпорядження
- актові документи
- конституції

16. Носії відомостей, які виникли внаслідок масових обстежень, описів, переписів, запровадження стандартизованого обліку та звітності називаються:

- закони
- розпорядження
- актові документи
- статистичні джерела

17. Провідне місце у джерельній базі нової та новітньої історії України займають:

- періодичні видання
- грамоти
- літописи
- хроніки

18. Оперативністю подання інформації про події, безпосередністю відображення останніх характеризуються:

- актові документи
- статистичні джерела
- періодичні видання
- літописи

19. Напрямок дослідження «джерелознавство масових джерел» характеризує специфіка вивчення:

- актових документів
- статистичних джерел
- періодичних видань
- літописів

20. Внаслідок діяльності органів влади, суду та інших установ виникли джерела:

- публічно-правові акти
- приватно-правові акти
- літописи
- хроніки

21. Актуалізована джерельна база історії України полягає у:

- з'ясуванні структури джерелознавства історії України та його місця в системі українознавства

- розробці методології і методики наукового пошуку, вивчення та використання джерел з історії України
- закономірності утворення та функціонування джерел з історії України, формування її джерельної бази
- історіографічному засвоєнні шляхом публікацій археографічного характеру, аналізу або цитування в наукових дослідженнях

22. Предмет джерелознавства історії України складає:

- з'ясування структури джерелознавства історії України, його місця в системі українознавства
- розробка методології і методики наукового пошуку, вивчення та використання джерел з історії України
- закономірності утворення та функціонування джерел з історії України, формування її джерельної бази
- публікації археографічного характеру, аналіз або цитування в наукових дослідженнях.

23. Цінним джерелом з історії України 1917-1920 рр є

- збірник «Статистика України»
- 4 універсал
- «Конституційні акти України: 1917-1920: невідомі Конституції України»
- «Спогади та роздуми» Г. Жукова

24. Законодавчими актами 80-90-х років ХХ ст. є:

- Кравчук Л. «Маємо те, що маємо»
- Акт проголошення незалежності України
- Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України
- Урядовий кур'єр

25. До періодичних видань «хрущовської відлиги», яке вирізнялося вільною думкою, називалось:

- Літературна Україна
- Вільна Україна
- Більшовик України
- Правда України

26. До мемуарів періоду 20-х років ХХ ст.. належать:

- В.Винниченка «Відродження нації»
- О.Сабурова «За лінією фронту. Мемуари»

- Н.Махно «Воспоминания»
- 33-й. Голод: народна книга-меморіал

27. До мемуарів періоду Другої світової війни належать:

- Строкач Т. Наш позивний Свобода
- Ковпак С. Від Путивля до Карпат
- Сабуров О. За лінією фронту: мемуари
- Жуков Г. Спогади і роздуми

28. Хто з відомих культурних діячів написав «...Зачарована Десна. Щоденник...»

- М. Грушевський
- М. Попудренко
- О. Довженко
- В. Стус

29. Серед відомих державних діячів мемуарні спогади під назвою «Последние дни империи...Первые годы надежды» належить:

- Л.Кучмі
- Л.Кравчуку
- В.Гетьману
- В.Щербицькому

30. Найважливіші документи, присвячені новітній історії України знаходяться у таких архівах:

- ЦДАВОВУ України
- ДАВО
- ЦДАГО України
- ЦДІАК
- ЦДІАЛ

31. Назвіть рік заснування Софії Київської:

- 996 р.
- 1037 р.
- 1054 р.
- 1089 р.

32. Зазначте прізвище архітектора, за участю якого в 1862–1882 рр. було відбудовано Володимирський собор у Києві:

- О. Беретті

- І. Григорович-Барський
- А. Меленський
- В. Покровський

33. Укажіть стародавню епоху, в яку людина винайшла лук:

- палеоліт
- мезоліт
- неоліт
- Енеоліт

34. Дайте визначення поняття «фольклор»:

- усна народна творчість
- фантастичне уявлення про світ, властиве людині стародавньої епохи, передаване у формі усних оповідань
- художня колективна літературна і музична творча діяльність народу, яка засобами мови зберегла знання про життя і природу, давні культури і вірування, а також відбиток світу думок, уявлень, почуттів і переживань, народнопоетичної фантазії;
- народний переказ про життя героїв або незвичайну подію, оповитий казковістю і фантастикою.

Питання для підсумкового контролю (залік)

1. Специфіка історичного пізнання. Поняття історичного джерела.
2. Предмет і завдання джерелознавства. Джерелознавство як комплексна дисципліна.
3. Методологічні принципи джерелознавства.
4. Методи (загальнонаукові) джерелознавства.
5. Методи (спеціальноісторичні) джерелознавства.
6. Джерелознавство в системі історичних і інших суспільних наук.
7. Джерелознавство та система спеціальних історичних дисциплін.
8. Джерелознавство на уроках історії в середній школі.
9. Історіографія джерелознавства.
10. Основні сховища джерел по вітчизняній історії. Джерелознавство та архівознавство.
11. Проблема класифікації історичних джерел. Поняття про класифікацію. Класифікація історичних джерел по типах.

12. Класифікація письмових історичних джерел.
13. Матеріальні джерела, їх характеристика.
14. Лінгвістичні джерела. Усні (фольклорні) джерела.
15. Етнографічні джерела. Фольклор як джерело.
16. Кінофотодокументи як історичне джерело.
17. Джерелознавство історії України XIX – початку XX ст.
18. Вітчизняне джерелознавство XX – початку XXI ст.
19. Античні та ранньосередньовічні джерела з історії України.
20. Структура джерелознавчого дослідження.
21. Історичні умови виникнення джерела. Роль історичної хронології в науковій критиці джерел.
22. Проблема авторства джерела.
23. Текст і його функціонування в культурі («великий час»).
24. Перекладна література в Київській Русі як історичне джерело
25. Оригінальні літературні твори X–XVII ст. як історичне джерело.
26. Значення та особливості літописання. Хронографи. Методи вивчення.
27. Пам'ятки законодавства X–XVII ст. як історичне джерело і методи їх вивчення.
28. Пам'ятники староруського канонічного права.
29. Актовий матеріал як історичне джерело і методи його вивчення.
30. Твори іноземців (опис подорожей у Східну Європу і на Україну) XIV–XVIII ст. як історичне джерело.
31. Загальні властивості історичних джерел нового часу XVIII – поч. XX ст.
32. Масові джерела. Статистика (XVIII–початок XX ст.) як історичне джерело.
33. Публіцистичні твори, їх характеристика, класифікація, наукова критика, значення як історичного джерела (XVIII ст.).
34. Публіцистичні твори, їх характеристика, класифікація, наукова критика, значення як історичного джерела (XIX – початок XX ст.).
35. Періодична преса (XVIII – початок XX ст.) як історичне джерело.

36. Періодична преса (1917–1991 рр.) як історичне джерело.
37. Періодична преса (1991 рр. – початок ХХІ ст.). як історичне джерело
38. Джерела особистого походження (мемуари, щоденники, есе, сповідь, приватне листування) (XVIII – початок ХХ ст.).
39. Джерела особистого походження (мемуари, щоденники, есе, сповідь, приватне листування) радянського періоду.
40. Зміни історичних джерел при переході від нового часу до новітнього.
41. Історичні джерела радянського періоду. Особливості радянських джерел.
42. Історичні джерела еміграції (загальна характеристика).
43. Історичні джерела сучасного періоду (загальна характеристика).

Рекомендовані інтернет-ресурси

<http://www.archives.gov.ua> – Джерела особового походження.

<http://www.chtyvo.org.ua/authors/> – Писемні джерела з історії України.

<http://www.google.com.ua> – Писемні джерела з історії України.

<http://www.gufer.net/history/> – Усні й письмові джерела історії України.

<http://www.history.org.ua> – Джерела з історії національно-визвольної війни українського народу середини ХVІІ ст. Історичні джерела та їх використання.

<http://www.hrono.ru/dokum/docum.html> – Хронос. Всемирная история в интернете.

<http://www.nbuv.gov.ua> – Сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

<http://www.starozytnosti.blogspot.com> – Сага про Хервер: джерело з історії України часів нашестя гунів.

<http://www.history.org.ua> › LiberUA – спеціальне видання Інституту історії України (персоналії, терміни та характеристика основних груп джерел історії України).

<http://litopys.org.ua/> – древнерусские тексты Ипатьевской, Лаврентьевской, Новгородской Первой и других летописей.

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pviu/2009_4/2.pdf – Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції.

Словник термінів

Автентичний текст – справжній текст оригіналу документа; дійсний, правильний, той, що ґрунтується на першоджерелі.

Автограф – власноручний авторський рукописний текст.

Автоматизована інформаційно-пошукова система – система пошуку інформації, в якій пошук, оброблення та актуалізація даних відбувається за допомогою комп'ютера.

Автохтонний – місцевого походження; той, що виник, зародився на місці сучасного проживання, існування.

Агіографічні твори (від грец. – святий та пишу) – життя святих, релігійно-повчальні твори, в яких описуються життя та подвиги християнських святих.

Акт – офіційний документ, запис, протокол.

Актуалізована інформація – це весь масив відомостей з тієї чи іншої історичної проблеми, якими оперує сучасна історична наука.

Аналітична критика – етап і вид джерелознавчої критики, завданням якої є встановлення об'єктивності та наукової цінності джерела, здобування з нього достовірної інформації.

Аннали (лат. annates – літописи від annus – рік) – одна з форм історичних творів періоду античності та середньовіччя, в яких події описуються за роками.

Апокрифи (від грец. – таємничий, захований) – релігійні твори, що не визнавалися церквою канонічними й заборонялися.

Археографія – спеціальна галузь історичної науки, що вивчає історію публікації історичних джерел, розробляє теорію і методику їх видання.

Архетип – першоджерело .

Архіви (лат. archivum від давньогрец. архсіов – приміщення, в якому засідає уряд, державні служби) – 1) Установи або відділи в установах, організаціях, на підприємствах, що зберігають документальні матеріали. 2) Комплекс документів, об'єднаних спільністю походження.

Архівознавство – спеціальна галузь історичної науки, система інтегрованих знань про історію, теорію і практику архівної справи.

Атрибуція джерела – визначення достовірності джерела, встановлення його авторства, часу та місця створення.

Бібліографія – галузь знання про книгу, газету або інший бібліотечний документ, завданнями якої є: 1) виявлення, облік, опис, систематизація і якісний аналіз творів друку; 2) складання різних бібліографічних посібників, які полегшують і сприяють кращому використанню друкованої продукції з науковою, практичною і виховною метою; 3) розробка принципів і методів бібліографування друкованих творів і організації бібліографічної роботи.

Боністика – спеціальна історична дисципліна, що вивчає паперові грошові знаки як історичне джерело.

Булла – 1) у добу середньовіччя кругла металева печатка, що підвішувалася до документа великого формату. 2) Власне документ, скріплений печаткою.

Вербальні джерела (лат. *verbalis* від *verbum* – слово) – тип джерел, в яких інформація зафіксована у словесній формі.

Вибірковий метод – система наукових принципів, згідно з якими обстежуються не всі елементи сукупності, а лише певним чином дібрана їх частина.

Вибірка – частина множини джерел, що вивчаються.

Відкрита інформація – інформація, що дає змогу дослідникові відразу з'ясувати, з чим саме він працює – це форма і зміст джерела.

Вірогідність джерела – ступінь відповідності свідчень джерела тим реальним подіям, що в ньому описані.

Вітраж – твір монументально-декоративного мистецтва з кольорового чи безбарвного скла.

Генеральна сукупність – це множина об'єктів, які необхідно охарактеризувати на основі вивчення якоїсь частини цієї множини.

Генетичний метод – спосіб дослідження явищ, що ґрунтується на аналізі їхнього генезису й розвитку

Геральдика – спеціальна історична дисципліна, що вивчає герби як історичне джерело.

Герменевтика (від грец. – пояснюю) – тлумачення тексту джерела, необхідне для розуміння і осмислення його змісту.

Гравюра (франц. gravure від graver – вирізати, висікати) – вид графіки, спосіб розмножування малюнка за допомогою друкарської форми з дерева, металу, каменю тощо.

Грамота (від грец. – лист, послання) – форма актових, справочинних, особових документів, найбільш поширена в середні віки.

Датування джерела - визначення часу створення джерела, якщо він невідомий.

Достовірність джерела – якісна характеристика джерела, що засвідчує його вірогідність та відповідність змісту реальних явищ і подій.

Джерело історичне – носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи і суспільних відносин і відбиває той чи інший бік людської діяльності.

Джерельна база історичної науки – сукупність джерел, на які спирається історичне пізнання. **Дипломатика** – спеціальна історична дисципліна, що вивчає походження, форму і зміст актових джерел (офіційних та приватних), методику їх опрацювання.

Дипломатика – спеціальна історична дисципліна, що вивчає походження, форму і зміст актових джерел (офіційних та приватних), методику їх опрацювання.

Документознавство – наука про документ та документообіг; наукова дисципліна, яка досліджує процеси створення й функціонування документів та розробляє принципи побудови документно-комунікаційних систем та методи їхньої діяльності.

Достовірність джерела – якісна характеристика джерела, що засвідчує його вірогідність та відповідність змісту реальних явищ і подій.

Евристика джерелознавча – спеціальна історична дисципліна, що розробляє теорію і методичку пошуку джерельної інформації.

Електронний документ – документ, зафіксований засобами електронної техніки, ознайомлення зі змістом якого можливе за допомогою комп'ютера.

Емблема – предмет, зображення, що умовно або символічно виражає певну ідею, поняття.

Епіграфіка – спеціальна історична дисципліна, що вивчає давні й середньовічні написи на твердих матеріалах (мармурі, металі, кераміці, дереві та ін.).

Епістола – лист, послання.

Епістолярні джерела – один із видів джерел особовою походження, приватне листування.

Іконографія – спеціальна історична дисципліна, що розробляє прийоми та методи визначення достовірності зображень історичних подій та осіб, їхньої атрибуції, датування з метою використання отриманих даних в історичних працях.

Іконопис – вид культового станкового живопису (ікони). У християнстві ікона – зображення святих (живописне, мозаїчне, рельєфне), об'єкт релігійного культу.

Інкунабули – книги, видані з початку книгодрукування в Європі (з 40-х років XV ст.) до 1500 р.

Історіографічні джерела – група джерел, що відбивають історіографічні факти, тобто факти з історії історичної науки, і дають можливість вивчити суспільні умови розвитку історичної науки, процес збагачення історичних знань, місце історичної науки в суспільному житті, зокрема у формуванні історичної свідомості людей.

Інтерпретація (лат. *interpretatio* від *interpretor* –роз'яснюю, перекладаю) – пояснення, тлумачення, розкриття змісту джерела.

Історичні залишки (рештки) – пам'ятки матеріальної і духовної культури (законодавчі акти, грамоти, універсали, службове листування та ін.), що виникли у процесі розвитку самих подій.

Історичні традиції (перекази) – пам'ятки минулого (спогади, щоденники, дорожні нотатки, інформаційні жанри періодики), що склалися на основі вражень їх авторів від подій і прямого впливу на ці події, як правило, не мали.

Історіографія – спеціальна галузь наукових знань, що вивчає історію історичної науки.

Кінофотовідеодокументальні джерела – різновид зображальних джерел, представлених фотографіями, кінофільмами, відеозаписами.

Класифікаційна схема (модель) – сукупність тих чи інших параметрів групування джерел за обраними домінуючими ознаками з метою їх дослідження і здобуття найповнішої і найдостовірнішої інформації.

Класифікація джерел (від лат. *classis* – розряд та *ficatio* від *facio* – роблю) – поділ всієї маси джерел на групи за певною суттєвою спільною ознакою, характерною для кожної групи.

Кластерний аналіз – поділ джерел на різні класи, кількісний і якісний склад яких встановлюються дослідником під час аналізу джерел.

Компути (від лат. *computo* – обчислюю) – переписи дворів козаків з відомостями про їхнє майнове становище, проходження військової служби.

Конвенціональні джерела – (від лат. *conventio* – угода) – джерела умовних позначень (ноти, знаки математичної, хімічної, фізичної символіки та ін.).

Лінгвістичні джерела (від лат. *lingua* – мова) – один із видів вербальних джерел, пам'ятки мови.

Літописи – вид наративних джерел, характерною особливістю яких є описання подій у хронологічній послідовності.

Логічна критика – вид джерелознавчої критики, що полягає у перевірці достовірності джерела шляхом зіставлення вміщеної у ньому інформації з об'єктивною логікою розвитку історичних подій.

Масові джерела – комплекси джерел, що характеризуються певною повторюваністю, типовістю і однорідністю вміщеної в них інформації.

Методика джерелознавства – це система методів, тобто прийомів, засобів та правил здійснення всього комплексу робіт, пов'язаних з пошуком, виявленням, відбором джерел, їх всебічним критичним аналізом, встановленням достовірності та інформативної цінності джерела, а також наступним його використанням з метою отримання науково перевіреної інформації про минуле людського суспільства.

Музеєзнавство – комплексна система знань, що вивчає теорію, історію і практику музейної справи, її правові та економічні засади, закономірності виникнення та розвитку музеїв, їх соціальні функції, форми та способи реалізації цих функцій на різних етапах суспільного розвитку.

НумізMATика – спеціальна історична дисципліна, що вивчає монети, монетне виробництво, історію грошового обігу та техніку монетної справи, методи їх використання як джерела.

Ономастика – спеціальна історична дисципліна, що вивчає власні імена, їх походження, структуру і тлумачення у взаємозв'язку з історичним процесом.

Оригінал документа – 1) Первинний, вихідний документ. 2) Справжній документ, рукопис на відміну від копії або підробки, фальсифіката.

Палеографія – спеціальна історична дисципліна, що вивчає стародавню писемність, її еволюцію, характерні особливості, зовнішні ознаки рукописних пам'яток.

Пергамент – документ, написаний на спеціально обробленій шкірі молодих тварин.

Періодична преса – вид комплексних джерел, представлений газетами, журналами та іншими періодичними виданнями.

Петрогліфи – стародавні зображення на скелях, каменях, стінах печер, джерела для вивчення господарства, побуду, культури стародавніх народів.

Печатки – штампи, що вирізані на твердому матеріалі (камені, металі та ін.), матриці, а також їх відбитки (на золоті, сріблі, свинці, воску, сургучі, папері). Основною функцією печаток є засвідчення достовірності документів. Як історичні джерела вивчаються сфрагістикою.

Писемні джерела – тип історичних джерел, визначальною ознакою яких є письмова фіксація інформації.

Побічна, непряма інформація – інформація, що вказує історикові шлях пошуку інших джерел, в яких побічно відображені у першому джерелі події та явища висвітлювалися б прямо, більш повно.

Повнота джерела – здатність джерела відбивати основний зміст, суттєві риси й особливості відображуваних подій, явищ.

Поведінкові джерела – тип джерел, в яких історична інформація зберігається у формі традиційних норм поведінки людей певної етнічної спільноти за тих чи інших життєвих ситуацій.

Позаджерельна інформація – сукупність знань і настанов, які використовуються істориком, впливають на його дослідження і не здобуваються ним безпосередньо з історичних джерел.

Потенційна інформація джерел – різновид джерельної інформації, що залишилася не використаною у наукових дослідженнях.

Прихована інформація – інформація історичних джерел, що могла виникнути навмисно, коли автор джерела свідомо намагався приховати через різні обставини суспільного або приватного життя достовірні свідчення.

Пряма інформація у джерелі – це ті відомості, які безпосередньо стосуються досліджуваної проблеми, говорять про неї прямо.

Ревізії (від лат. *revisio* – перегляд) – переписи населення податкових станів; офіційні документи описово-статистичного характеру.

Репрезентативність – один із показників повноти джерельної інформації для вивчення певної проблеми.

Рескрипт – акт монарха на ім'я певної службової особи з покладанням на неї тих чи інших доручень, висловлюванням подяки, оголошенням про нагороду.

Ретроспекція – 1) Погляд у минуле, аналіз минулих подій, вражень тощо. 2) Спосіб розгляду суспільних ідей, подій сучасності під кутом зору минулого, звернення до минулого для виявлення у ньому первісних тенденцій, властивих сучасності. Ретроспективний звернений у минуле, присвячений розгляду минулого.

Речові джерела – тип історичних джерел, інформація в яких фіксується у предметній формі.

Синтетична критика – етап і вид джерелознавчої критики, зміст якої пов'язаний з формуванням комплексу джерел і здобуванням із нього сукупності наукових фактів як основи для достовірних дослідницьких висновків.

Статистичні джерела (англ. *statistics* від лат. *status* – стан, становище) – вид історичних джерел, що містять інформацію, яка характеризує кількісні закономірності суспільного життя у нерозривному зв'язку з їхнім якісним змістом. Охоплюють різноманітні за змістом та формою носії інформації, що виникли внаслідок масових обстежень, описів, переписів, запровадження стандартизованого обліку та звітності.

Сфрагістика – спеціальна історична дисципліна, яка вивчає печатки як історичне джерело.

Текстологія (від лат. *textum* – зв'язок, сполучення) – історико-філологічна дисципліна, що вивчає тексти писемних джерел переважно періоду середньовіччя. **Хартія** – 1) Старовинний рукопис, а також матеріал (зокрема, папірус або пергамент), на якому його написано; 2) Документ, що засвідчував певні права або привілеї доби середньовіччя.

Типологія – класифікація предметів або явищ за спільними ознаками.

Усні джерела – тип історичних джерел, в яких інформація зберігається у вигляді усної традиції і передається з покоління в покоління із уст в уста.

Фактична критика – вид джерелознавчої критики, що передбачає перевірку повноти і достовірності джерела шляхом його зіставлення з іншими джерелами.

Фальсифікація (лат. *falsificatio* – підробка) – умисне викривлення або неправильне тлумачення тих чи інших явищ, подій, фактів, джерел.

Фонічні джерела (від грец. (*φωνη*) – вимовляю, звучу) – окрема група звукових історичних джерел, носіями яких виступають фонограми, різного роду технічні звукозаписи текстів, музичних творів, інших звукових проявів, що створюються у процесі життєдіяльності людства.

Фонодокументи – це документи, інформація яких зафіксована будь-якою системою запису звуку.

Хартія – 1) Старовинний рукопис, а також матеріал (зокрема, папірус або пергамент), на якому його написано. 2) Документ, що засвідчував певні права або привілеї доби середньовіччя.

Хроніки – історичні твори періоду середньовіччя, поширені у Візантії та Європі, що мали значний вплив на давньоруське літописання.

Хронографи – середньовічні твори з всесвітньої історії, що містили відомості історичного, літературного та географічного характеру.